

BENCZÚR PÉTER–KÉZDI GÁBOR–KONDOR PÉTER–
MÁTYÁS LÁSZLÓ–VALENTINYI ÁKOS

Javaslat a magyarországi közgazdasági doktori képzés korszerűsítésére

Az utóbbi hónapokban számos írás jelent meg a Közgazdasági Szemle hasábjain, amelyek a magyarországi közgazdasági oktatás és kutatás különböző jellemzőit vették górcső alá. Írásunkkal ehhez a párbeszédhez szeretnénk hozzájárulni. Áttekintjük, hogy szerintünk melyek a magyar közgazdasági doktori képzés főbb gyengeségei, hiányosságai, illetve ezeket szembeállítjuk az angolszász képzési rendszerrel. Az összehasonlítás eredményeképpen egy konkrét javaslattal is élünk a továbblépést illetően. *Journal of Economic Literature* (JEL) kód: A1, A2.

Az utóbbi néhány hónapban több tanulmány is megjelent, amely részben vagy egészben a magyarországi doktori képzés, különösen a közgazdasági doktori képzés problémáival, gondjaival foglalkozik (Csaba [2013], Györffy [2013]). Ehhez a párbeszédhez szeretnénk mi is hozzájárulni írásunkkal. Először áttekintjük, hogy milyen problémákat észlelünk a magyar közgazdasági doktori képzések rendszerében. Utána – részben személyes tapasztalatokra építve – bemutatjuk a véleményünk szerint a napjainkban „legjobb gyakorlatot” képviselő angolszász jellegű modellt. Röviden kitérünk arra is, miért gondoljuk azt, hogy a jelenlegi válság által indukált szakmai „forrongás” nem indokolja ennek a modellnek az elvetését, és ezért nem várjuk gyökeres átalakulását sem. Végül ismertetünk egy konkrét javaslatot, amelynek segítségével az angolszász rendszer néhány központi eleme megjelenhetne a magyarországi képzési struktúrában is, jelentősen növelve annak hatékonyságát és sikerességét.

A magyar közgazdasági PhD-képzés hiányosságai

Mindenekelőtt pontosítsuk vizsgálatunk tárgyát! Ma Magyarországon, doktori szinten (is), közgazdasági képzésen számos össze nem tartozó vagy csak részben összetartozó képzést értenek. Mi szeretnénk a közgazdasági, a pénzügy(tan)i és az üzleti

Benczúr Péter, Közép-európai Egyetem (e-mail: benczurp@ceu.hu).

Kézdí Gábor, Közép-európai Egyetem és MTA KRTK KTI (e-mail: kezdig@ceu.hu).

Kondor Péter, Közép-európai Egyetem (e-mail: kondorp@ceu.hu).

Mátyás László, Közép-európai Egyetem (e-mail: matyas@ceu.hu).

Valentinyi Ákos, Cardiffi Egyetem (e-mail: valentinyia@cardiff.ac.uk).

jellegű képzést külön kezelni, és csak az elsőről kívánunk részletesebb véleményt alkotni. Annyit azonban előljáróban leszögeznénk, hogy szerintünk a doktori iskolák és a PhD-fokok esetében is célszerű volna ezt a tagozódást követni, és megfontolni, hogy az üzleti doktori fokozatnál ne csak PhD-t lehessen odaítélni, hanem egy *professional doctorate* jellegű fokozatot is.¹

Tehát, miben is látjuk a magyar közgazdasági doktori képzés főbb problémáit, hiányosságait?

1. AZ EGYSÉGES SZAKMAI ALAPOK HIÁNYA • A közgazdászszakmának létezik egy átfogó, nemzetközileg könnyen behatárolható szakmai minimuma, tudásszintje, amelynek elsajátítása egy PhD-fokozatot szerző diáktól jogosan megkövetelhető. Ez a szint, doktori képzésről lévén szó, viszonylag magasan húzható meg. Sajnos az utóbbi jó néhány évben a PhD-fokozatot szerzettek nagy többsége sem terjedelmében, sem mélységében nem jutott e tudás birtokába. A végzetek ismeretei nagyon esetlegesek, egyenetlenek és sokszor sekélyesek, következésképpen semmilyen formában nem felelnek meg a nemzetközileg megkövetelhető szakmai minimumnak. Röviden: nem kellően ismerik a „szakmát”.

2. KEVÉS A NEMZETKÖZI SZINTET ELÉRŐ/MEGKÖZELÍTŐ, DE LEGALÁBBIS ILYEN SZÁNDÉKÚ KUTATÁS • A doktori képzés talán legfontosabb célja, hogy kutatókat-elemzőket neveljen. Ez igencsak nehézkes, ha a doktori iskola tagjai (különböző okokból) nem folytatnak komolyabb kutatómunkát és (nemzetközi) publikációs tevékenységet. A diákok nem látják, hogy milyen a kutatói munka, a publikáció folyamata. Egyrészt nem tudják, melyek a fontosabb, átfogó jellegű, nagy kérdések/problémák a szakmában, másrészt nem tudják megtalálni az őket érdeklő, de nemzetközi érdeklődésre is számot tartó, fontos, kisebb léptékű kérdéseket, amelyek mentén elindíthatják saját releváns kutatási munkájukat. Továbbá, mivel kevés az aktív kutatói munka, tapasztalatot sem szereznek ezen a területen, például kutatási asszisztensként (*research assistant, RA*). Gyakorlatilag nem, vagy csak érintőlegesen kerülnek kapcsolatba a nemzetközi kutatások vérkeringésével, így jószerivel esélytelenül indulnak bármilyen komolyabb európai kutatási vagy állaspályázaton.

3. MAGAS A DOKTORI FOKOZATTAL VÉGZETT DIÁKOK SZÁMA (*Györffy [2013]*) • Ezt elsősorban a képzettséget igénylő munkahelyek, a megfelelő tudással, motivációval és érdeklődéssel rendelkező diákok és végül, de nem utolsósorban, a kellően tehetséges jelöltek számához képest állítjuk. E folyamat sajnos a fokozatot szerzettek motiválatlanságához, alulképzettségéhez, alulfoglalkoztatottságához, és végeredményben, mivel nem kaptak piacképes értéket tanulmányaik során, csalódottságához, kudarcához vezet.

4. TÚLTERHELTSÉG A DOKTORI TANULMÁNYOK ALATT • Jelentős mennyiségű, koncentrált időráfordítás szükséges (de nem feltétlenül elégséges) ahhoz, hogy valaki egy adott tevékenységben kiemelkedő szintre juthasson, elmélyült ismereteket szerezhessen (*Ericsson és szerzőtársai [1993], Gladwell [2008]*). Amennyiben a diákoknak a szakma ilyen szintű elsajátítására négy évük van, akkor elvileg emellett nem juthatna idő másra. Ugyanakkor anyagi és egyéb okokból tanítaniuk, sok esetben

¹ Lásd <http://www.professionaldocorates.com/explained.asp>.

dolgozniuk kell a képzési idő alatt, ami miatt egyrészt ebben a kritikus időszakban nem tudnak elég időt fordítani a tanulmányaikra, másrészt túlterheltséggel küszködnek, ami sajnos nem inspirálja a kreatív gondolkodást. Hasonló a helyzet a doktori tanulmányok kutatói fázisában is, ami ugyancsak kudarcérzéshez vezet mind a diákok, mind pedig az oktatók számára.

5. AZ OKTATÁS NYELVE • Annak érdekében, hogy a doktoranduszhallgatók mielőbb be tudjanak kapcsolódni a nemzetközi kutatói vérkeringésbe, rendkívül fontos, hogy a beszélt és a szakmai angol nyelvet megfelelő szinten elsajátítsák. Ez a cél úgy érhető el a legkönnyebben, ha a tanórák egy része már a doktori képzés kezdetétől angolul zajlik, akár külföldi vendégoktatók bevonásával. Ez természetesen egyáltalán nincs ellentmondásban azzal, hogy a szakmai nyelvet magyarul is megfelelő szinten el kell sajátítani.

6. A KÉPZÉS EREDMÉNYE • A PhD-disszertáció ideális esetben olyan munka, amely egyes elemeiben (például egyes fejezeteiben) vagy egészében bizonyíthatóan nemzetközileg publikálható kutatási eredményeket tartalmaz. És a hangsúlyt itt kifejezetten a nemzetközi szóra tennénk.

7. A KÉPZÉS IDŐTARTAMA • A jelenlegi képzés időtartama alatt (ami hivatalosan csupán három év) a fenti célok semmiképpen sem érhetőek el. Ehhez minimum egy 2 + 3 éves rendszerre kellene áttérni, ahol az első két évben alapvetően kurzusmunka folyik, míg az ezt követő három esztendőben már a kutatáson van a hangsúly. Ezt az időintervallumot elvileg lerövidítheti az, ha a képzés kurzusmunkája a mesterfokozat megszerzés során már jórészt megtörténik – viszont ez nem feltétlenül lehetséges, hiszen a mester- és doktori szint között több területen is komoly különbségek vannak.

A következő részben röviden bemutatjuk az „angolszász” doktori rendszert.

Az „angolszász” doktori rendszer

A doktori képzések terén általában, de a közgazdaságtanban különösen jelentősnek tűnik az Egyesült Államok versenyelőnye. Itt elsősorban nem a tudományterület művelésére („főáram vagy nem” stb.) gondolunk, hanem a képzés struktúrájára, jellegére. Egyre több nem amerikai egyetem is adaptálta/adaptálja ezt a rendszert – jellemzően angol nyelvű oktatással, nemzetközi diákanyaggal. Ezeket az oktatási központokat szokás időnként *global economics program* néven emlegetni. A következőkben megkíséreljük összefoglalni, miben látjuk a címben említett doktori rendszer legfontosabb jellemzőit, pozitívumait, illetve gyengeségeit.

A DIÁKOK • Nagyszámú, a világ minden részéről érkező jelentkezőkből kerülnek ki, ezért igen erős a verseny. Ugyanakkor mára az vált jellemzővé, hogy a bekerült diákok már nem egymás versenytársai, hanem közösen veszik a kurzusmunka akadályait, és egyre több a diáktársak közös kutatási projektje is. A legjobb tanszékek kapják a legjobb diákokat, akik így egymás számára igen jó ösztönzést, tanuló-gondolkodó-kutató partnereket jelentenek. A diákok színvonalának koncentráltasága általában jóval magasabb az oktatókénál.

A KURZUSOK • Jellemzően két-három évre oszlik el a kurzusmunka, és intenzitása minimum két „látástól vakulásig” évnek felel meg. Az első időszak főleg a bevezető tárgyaké: statisztika, matematikai módszerek, makro-, mikrogazdaságtan, ökonometria, a legtöbb helyen a (kvantitatív) gazdaságtörténet. Céljuk a módszertan, illetve a gondolkodásmód elsajátítása. Ezeket specializált, de szinte kivétel nélkül tantárgycsoportokba (*fields*) osztott, kutatásorientált kurzusok követik. Itt a cél már semmiképpen sem a pusztá ismeretátadás, hanem a meglévő eszközöket esetenként kiegészítve, a kutatási „határig” történő eljutás. Melyek az aktuális fontos kérdések, azok hogyan épülnek egymásra, melyek az előzményeik stb.?

A kurzusokat különféle szigorlatok is követik – hol csak a specializált kurzusokból, hol csak a bevezetőkből, esetenként mindegyikből. A szigorlatoknak jellemzően írásbeli, de néhol szóbeli részük is van. Végeredményben a kapott tudásanyagról elmondható, hogy leszámítva a nagyon elméleti részterületeket, meglehetősen általános és mély tudást nyújt a doktorandusznak (a kutatás és a tanítási gyakorlat segít még jobban elmélyíteni az ismereteket).

Alapvetően a kurzusokhoz nagy mennyiségű olvasnivaló (eleinte tankönyv, később inkább válogatott cikkek), valamint jelentős további terhelést jelentő otthoni munka tartozik. Utóbbi modellek próbálgatását, a kurzusokon tanult módszerek-koncepciók alkalmazását, empirikus tárgyak esetén adatelemzési feladatokat jelent. A sodró lendület és terhelés, a feladatokkal való „küzdés” adja meg azt a kritikus tömegű tapasztalatot az ismeretlen kérdések modellezésében vagy empirikus vizsgálatában, a felmerült kérdések, alkalmazott módszerek vagy feltevések megítélésében kialakuló jártasságot, ami elengedhetetlen a későbbiekben az önálló kutatás sikerességéhez. Emellett pedig olyan munkatempót, munkamorált is kialakít, ami mára már szintén elengedhetetlen az akadémiai kutatásban.

Nem szeretnénk illúziókat táplálni: ezen oktatási rendszer az azt éppen „elszenvedők” számára nagy lelki és fizikai terhet jelent; és sokszor csak utólag derül ki, hogy volt-e értelme, és miért is volt fontos. Persze a fokozott terhelés időként valóban túlzottá is válhat – meglepő módon azonban inkább a túl alacsony terhelés szokott gondot okozni akár a programban maradás, akár a későbbiekben az eredményes disszertációírás szempontjából.

A KUTATÓMUNKA ÉS INTÉZMÉNYEI • Mielőtt a konkrétumok sorolásába kezdenénk, előljáróban hadd szögezzük le, hogy minden doktori iskolában kritikus pont a „tanulásból a kutatásba” történő átmenet. Erre sajnos nincs biztos recept. A sikeres kurzusmunka, az ott szerzett „kísérletezési tapasztalat”, a felmerült releváns kérdések, valamint az alábbiakban ismertetendő intézmények mind növelik a siker valószínűségét, de a folyamat természeténél fogva gyakran véletlenszerű és esetleges maradhat. A színvonalas kutatómunka elsajátítását azonban több intézményi megoldás is segíti.

• *Szemináriumok.* Heti rendszerességgel lehet (kell) részt venni a választott terület(ek) szemináriumain, ahol a legaktívabb kutatási témákon dolgozó, külső/belső kutatók (fiatalok/középkorúak és ritkábban idősek) adnak elő. Az időkeret jellemzően 90 perc, és kérdezni azonnal lehet. Egy rosszul felépített előadás (vagy

akár rosszul motivált, feltett kutatási kérdés) akár túl sem jut az első öt percen (első két fólián)... Ugyanakkor azt is látni lehet, hogy a legnagyobbak projektjei sem mindig világszenzációk, és néha ők is megbotlanak. Egy jól sikerült előadásból és vitából a konkrét témán túl az is elleshető, hogy milyen egy jó előadás, egy jól célzott kérdés, milyen feltevésekbe köt bele a hallgatóság, hogyan lehet konstruktívan „belekötni”, majd hogyan lehet ezekre jól válaszolni, a végén a hallgatóság számára mi tűnik elfogadható, védhető módszernek, feltevésnek, eredménynek. De a kevésbé jól sikerült előadásokból is rengeteget lehet tanulni, főleg ha a közönség hozzászólásai színvonalasak.

- *Diákprezentációk.* Ezek is jellemzően témánként külön sorozatok. A tézisírók félévente egyszer kerülnek sorra, előadva a folyó kutatásukat (ami lehet még csak ötletszinten). A prezentációkra a témával foglalkozó tanszéki tagok mindnyájan eljönnek, és igen aktívan kérdeznak–kommentálnak–tanácsot adnak. Az előadási gyakorlat megszerzésén túl itt a hangsúly a projekt ötletét, feltevéseit, kivitelezését, prezentációját stb. illető – sokszor kemény – visszajelzésen van.

- *Tanítás.* Bár alapvetően a tandíj és az ösztöndíj megszerzését szolgálja, komoly többletgyakorlatot biztosíthat a későbbi előadások megtartásához, a gondolatok rendezéséhez, prezentációkhoz, visszajelzések adásához stb. Ez a pozitív hatás annál erősebb, minél nagyobb az önállóság, és minél jobbak a diákok. A csökkenő hozadékok törvénye természetesen itt is érvényesül: ugyanannak a tárgynak az éveken át ismétlődő tanítása egy idő után már nem segíti a kutatást (bár a tanítási készségek fejlődéséhez továbbra is hozzájárulhat).

- *Kutatási asszisztencia.* A pénzszerzésen túl itt lehet első kézből ellesni a szakma apróbb és nagyobb trükkjeit. A legizgalmasabb projekthez is szükség van empirikus vagy modellszámító programok kódolására, adatok gyűjtésére, az irodalom célzott felkutatására és a kutatási kérdés szempontjából történő értő olvasására. Ideális esetben ezeknek a projekteknek akár folytatása is lehet: ha az asszisztens hozzáadott értéke jelentősnek bizonyul, társszerzővé léphet elő, vagy esetleg része lehet egy következő, immár közös projektnek.

- *Szakmai partnerség, nyitott ajtók.* Bár ez nem feltétlenül univerzális, de az oktatók jellemzően könnyen megközelíthetők a diákok számára. Szívesen és lelkesen beszélnek velük a projektekről – például egy diákszeminárium után, hiszen akkor a részletek is ismertek. Írott anyagot már inkább csak a témavezető(k) néz(nek) nagyobb odafigyeléssel és gyakorisággal. Részletnek tűnik, de az angolszász rendszerben a témavezető neve *advisor*, és nem *supervisor*. Nem irányít, hanem segít, ötletet, visszajelzést ad, kérdez. A projekt, a kutatás a doktorandusz saját terméke – nem véletlen, hogy a közgazdasági PhD azt a bizonyítványt állítja ki a viselőjéről, hogy magas szintű, *önálló* kutatásra képes (ezért is ritka például ezen a területen a posztdoktori állás).

A FINANSZÍROZÁS, IDŐRÁFORDÍTÁS • A programok tipikusan ötévesek – az átlagos végzési idő ennek megfelelően öt-hat év körül lehet. Ezalatt alapvetően „intenzív főállású” munka folyik, vagyis nem heti 40 óráról beszélünk, hanem többről. Az első egy-két évben többnyire ösztöndíjat és tandíjmentességet kapnak a diákok, kisebb

részük külső forrásból részesül támogatásban (az amerikai diákok NSF pénzeket, latin-amerikai, ausztrál diákok állami támogatásokat kapnak). Ezek híján gyakorlatilag lehetetlen boldogulni – ha egy magyar diákot anyagi támogatás nélkül vesznek fel egy programra, az szinte azzal egyenlő, mintha fel sem vették volna.

A későbbiekben kutatási vagy tanítási asszisztenciáért cserébe jár a tandíjmentesség és az ösztöndíj. Ezek maximum (névleg) 20 óra munkaviszonyt jelentenek, a gyakorlatban ennél azért kevesebb időt emésztenek fel. Bizonyos helyeken a terhelés nagyobb, ez attól függ, hogy az egyetem számláz-e a tanszék számára teljes tandíjat a tézisíró szakaszban is. Ha igen (mint például az MIT-n), az 50 százalékkal több munkát tesz szükségessé – tapasztalatunk szerint ez az emelt terhelés hetente *de facto* 10-15 óra lehet.

A DISSZERTÁCIÓ • Mára döntően a „három, potenciálisan kapcsolódó esszé”, vagyis tanulmány a jellemző műfaj. Elvárás, hogy azok alapvetően „elég színvonalas” folyóiratban megjelentethető szintűek legyenek. Tényleges megjelenési követelmény nincs, mert a bírálati idők nagyon hosszúak és bizonytalan kimenetelűek, valamint a „cikkformátum” jelentős szerkesztési különbséget jelent a tézisfejezethez képest. A tanszék oktatói azonban kellő tapasztalattal rendelkeznek ahhoz, hogy a minőséget meg tudják ítélni. Kisebb méretű, presztízsű, esetleg az oktatók által kevésbé ismert témájú anyagoknál külső bírálók bevonására is sor kerülhet.

Mivel manapság a közgazdaságtanban a jellemző akadémiai termék a folyóirat-cikk, és az egész nemzetközi kutatási intézményrendszer erre a termékre épül (általánosan elfogadott folyóiratrangsorokkal, bírálói rendszerrel, ezekre épülő előléptetési gyakorlattal stb.), természetesnek tűnik, hogy a disszertáció is ezt a műfajt célozza meg. Ennek azonban mélyebb oka is van: a meghatározó vélemények szerint a világ annyira bonyolult, hogy ha egy jól kiragadott részletét sikerül megértenünk, az a legtöbb, amit várhatunk (bővebben lásd például *Blanchard* [2009]) – és erre a cikk műfaja a legalkalmasabb.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne hatalmas különbség a folyóirat-cikk és a disszertációfejezet verziója között. A cikk minél inkább a szűk kérdésre, az arra adott válasza, annak a mibenlétére koncentrál, és minden mást lerövidít (néha akár túlságosan is). A disszertációban azonban „minden kő alá be kell nézni”. A munkának tehát alaposnak, minden részletre, szempontra kiterjedőnek, de ezzel együtt is egy konkrét kérdésre koncentrálnak kell lennie. Még ha nem is kerül bele minden megfontolás az anyagba, egy előadáson feltétlenül kiderül, hogy a felmerülő „kötzködő” kérdésekre mennyire megfontolt, jó választ tud adni a jelölt – mivel már jó előre minden szempontot végiggondolt.

A projektek hol szekvenciálisan haladnak (egy fejezet megvan, következhet a második, harmadik), hol pedig a folyamat közepén be kell mutatni, hogy körülbelül milyen fejezetekből áll majd a disszertáció (ez utóbbi talán terjedőben van). A tézisbizottság pedig megítéli, hogy ha a fejezetek a tervezett színvonalon el is készülnek, az elegendő lesz-e a fokozat megszerzéséhez. Ezáltal jelentősen csökkenthető a végkimenetel bizonytalansága – ugyanakkor fontos, hogy erre ne túl korán kerüljön sor, hiszen akkor még többnyire csak „ötletek” szerepelnének a tézisjavaslatban.

A tudományos hozzájárulás döntően valami új gondolat, magyarázat, gazdasági jelenség megértése. A tudományos közösség nem kíváncsi olyan tanulmányokra, amelyek nem mondanak semmi újat, hiszen ezek nem adnak hozzá a már meglévő tudáshoz. Az újdonságra való törekvés nemritkán túlzásokhoz is vezet: előfordulnak karikatúraszerű példák, „vad” megfogalmazások. Az ilyen túlzások azonban segítik, hogy az új ötletek, nem szokványos gondolatok bekerüljenek a „főáramba” – ha hasznosak és működnek. Persze néha ez csak lassan derül ki (vagy cáfolódik meg).

Gyakori kritika, hogy a PhD-hallgatókat arra ösztönzik, hogy a legfrissebb irodalomból induljanak ki, azt faragják, így fejlesztve tovább a témavezetőik által építgetett, a valós problémáktól gyakran teljesen elrugaskodott légvárat. Bár az irodalom, benne a legfrissebb irodalom ismerete valóban kötelező, az ösztönzés az eredeti gondolatokra irányul. Az innovatív ötletek forrásai nagyobb részben a valóság furcsaságai, megértendő jelenségei, és sokkal kevésbé a szűken vett szakirodalom. A „nagyon jó” cikkek, hozzájárulások általában ilyenek. Persze „csak” jó cikket valószínűleg könnyebb és kevésbé kockázatos inkább az irodalomra építve, az eszköztárat nagyon (akár túl) hangsúlyossá téve írni.

A VÉDÉS, ÁLLÁSPIAC, ELHELYEZKEDÉS • A legtöbb tanszéken van valamiféle végző védés is, bár addigra alapvetően a dolog már eldőlt – a köztes prezentációkon, draft olvasásokon. A végzősök döntő része (akik az akadémiai kutatásba tartanak, de egyre nagyobb részben a gazdaságpolitikai intézményekbe, konzulens cégekbe készülők is) a világméretű, összehangolt álláspiacon (*job market*) keresztül keres állást. Ez a végzés folyamatára is rányomja a bélyegét. A végzés tanévének elején (körülbelül november végéig) kell véglegesíteni a „legütősebb” fejezetet, ez lesz a *job market paper*. A jelentkezési anyag erre épül, amit még ajánlások és önéletrajz egészít ki. A legtöbben 50–100 helyre is jelentkeznek, és minden állásra sokszoros a túljelentkezés. A cél itt is az asszortatív párosítás: a legígéretesebb jelöltek kerüljenek a legerősebb tanszékekre.

A tanszékek a jelentkezőkkel általában az Amerikai Közgazdasági Társaság (AEA) január elején rendezett kongresszusán félórás szakmai interjút készítenek. Jó ajánlásra interjúmeghívást még lehet kapni, de szemináriumi meghívást (*flyout*) már döntő részben csak a *job market paper* színvonala alapján küldenek. Az állásajánlatok pedig már leginkább a kutatói képességeken múlnak, amire a *job market paper*ből, annak előadásából, a kérdések kezeléséből következtetnek. Természetesen az egyes munkahelytípusoknál további szempontok is fontosak lehetnek, de az akadémiai tartalom megítélése ezeken múlik.

Válságban van-e a közgazdaság-tudomány és oktatása?

Tegyük most itt egy rövid kitérőt, és nézzük meg kicsit közelebbről, hogy az utóbbi évek gazdasági válsága milyen hatással volt a közgazdaságtanra és annak oktatására! A válság természetesen nem elhanyagolható hatást gyakorolt a közgazdaság-tudomány egy részére, de alapvetően sem a tudományt, sem az oktatást nem taszította

válságba, de még a válság közelébe sem. A tudományra annyiban gyakorolt hatást, amennyiben nyilvánvalóvá tette, hogy a pénzügyi szektor jóval nagyobb szerepet játszik a gazdaságot ért sokkok terjesztésében, mint ahogy azt a létező elméletek és modellek alapján gondoltuk. Ez kétségkívül kihívást jelent a közgazdaság-tudomány azon részeire nézve, amelyek ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak (pénzpiacokkal, bankokkal és a gazdasági ciklusokkal foglalkozó területek). Ezek a területek a kihívásra új, a válság által felvetett kérdések megválaszolására irányuló jelentős kutatásokkal válaszoltak. Ez jól tetten érhető az elmúlt három-négy év nemzetközi műhelytanulmány-termésén és konferenciaprogramjain.

A válság azonban elsősorban nem azért jelentett kihívást, mert nem sikerült előre jelezni azt. Könnyen belátható, hogy természettudományos értelemben az előrejelzés itt gyakran nem lehetséges. Ennek fő oka, hogy a természeti jelenségekre vonatkozó előrejelzésekkel ellentétben, a gazdasági jelenségekre vonatkozók visszahatnak magára az előre jelezni kívánt jelenségre. Ha például egy bank előre tudná jelezni az ellene irányuló bankpánikot, akkor olyan lépéseket tenne, amelyekkel azt elkerülhetné. Az előrejelzés ez esetben hibásnak bizonyulna, hiszen nem következett be bankpánik. Ha a betétesek jelzik előre a bankpánikot, akkor megrohanják a bankot, hogy kivegyék betéteiket, amíg lehetséges. Az előrejelzés ebben az esetben is hibás, hiszen nem az eredetileg jelzett időpontban következett be a bankpánik, hanem korábban. A gazdasági válságok nem, vagy csak nehezen jelezhetők előre, ezért a válságok, legalábbis időpontjaik, tipikusan váratlanok. A válság számos kérdést vetett fel, amelyekre a közgazdaság-tudománynak választ kell adnia, de az előrejelzés elmáradása nem igazán tartozik ezek közé.

A válság nem gyakorolt lényeges befolyást sem az alap-, sem a mesterképzésben. A diákok az egész világon továbbra is nagy és növekvő érdeklődést mutatnak a közgazdasági képzés iránt, aminek tananyaga döntően továbbra is a főáram paradigmáira épül. Az Egyesült Államokban 2007 és 2011 között, vagyis a válság kezdete óta, 18 százalékkal nőtt a közgazdasági alapkormányzatot szerzettek száma. A végzősök számának növekedése ráadásul gyorsult a válságot megelőző négy évhez képest (*Siegfried* [2012]). Ugyanebben az időszakban a mester- és doktori fokozatot szerzettek száma 26, illetve 8 százalékkal nőtt.² A doktori fokozatot szerzettek száma valamivel lassabban bővült, mint a válságot megelőző négy évben, de a mesterfokozatot szerzettek számának növekedése gyorsult. Tehát, ami a statisztikai adatokat illeti, azok inkább a főáramú közgazdaságtan népszerűségére, növekedésére, és nem a csökkenésére utalnak a válság kezdete óta.

Személyes tapasztalataink is arra utalnak, hogy a gazdasági válság minimális hatással volt az angolszász doktori rendszerre. A hagyományosan erős programokra továbbra is nagy számban jelentkeznek a diákok, és a doktori iskolák gond nélkül helyezik el végzett diákjaikat. Emellett nem látjuk, hogy az ettől a modelltől eltérő iskolák nagy sikereket érnének el. Talán van egy minimális átrendeződés a rendszeren belül, az egyes elit programokból kikerülő diákok elhelyezkedési esélyeiben, és bizonyos té-

² Digest of Education Statistics 2011. Table 333. National Center for Education Statistics, United States.

mákra nagyobb lett a nyitottság. Ezek a változások azonban nem tűnnek lényegesen nagyobbak, mint amelyeket a korábbi időszakokban is megfigyelhettünk. Ennek alapvető oka, hogy az angolszász felsőoktatási rendszer elég rugalmasnak tűnik ahhoz, hogy követni tudja a szakma által diktált hangsúlyeltolódásokat.

A hangsúly a rendszer rugalmasságán van. A PhD-hallgatókkal – és természetesen minden kutatóval – szemben támasztott elsődleges követelmény a tudományhoz hozzájáruló új eredmények produkálása és azok színvonalas bemutatása. A válság hatására számos új irány kapott lendületet, néhány irányzat pedig vesztett vonzeréből. Az angolszász doktori képzések – legalábbis azok, amelyek jól működnek – különösen alkalmasak arra, hogy támogassák az új gondolatokat, és azok beépülését a közgazdaság-tudományba. Az ebbe a világba szocializálódott kutatók eleve „új közgazdasági gondolkodásra” törekednek, hiszen megtanulták, senki sem kíváncsi olyan tanulmányokra, amelyek pusztán a régi gondolatokat csomagolják újra.

A közgazdaságtan diákok körében – a kilencvenes évek második felétől – folyamatosan növekvő népszerűsége egyszerű okkal magyarázható: a képzés minden szintjén olyan tudást szereznek, amelyre erős munkaerő-piaci igény mutatkozik. Az angolszász rendszer az alapképzéstől a doktori szintig olyan szigorú analitikus elemzésre és kvantitatív módszerekre épülő tudást ad a diákoknak, amelyre nagy és folyamatos kereslet van a munkaerőpiacon (lásd *Colander* [2009]).

Ennek lehetséges okai közül kettőt emelnénk ki. Egyik az, hogy mind az üzleti, mind a nonprofit, valamint a kormányzati szférában felmerülő problémák és kérdések jelentős része kvantitatív jellegű, illetve van érdemleges kvantitatív vetülete. E problémák elemzésére és a felmerülő kérdések megválaszolására az analitikus és kvantitatív módszerek különösen alkalmasak. Másik oka pedig az, hogy a közgazdászszakma mind az üzleti életben, mind a kutatásban és részben a kormányzati munkában is, az elmúlt negyven évben globálissá vált. Ennek a szakmának az angolszász intézményekben oktatott formalizált és analitikus közgazdaságtan lett a közös „nyelve”, ami alapvetően független a lokális intézményektől, ezért könnyen transzferálható egyik országból a másikba. Az angolszász vagy azzal konform képzésben megszerzett fokozat pedig szakmai mércévé vált (*Fourcade* [2006]). Ebből következik, hogy ha egy ország ezzel nem konform közgazdasági képzést működtet, akkor a végzeteket hátrányba hozza a munkaerőpiacon.

Egy megoldási javaslat: doktori konzorcium

A felsorolt itthoni nehézségek, problémák egyik legfontosabb közös, mögöttes oka a kis országokra jellemző elaprózottság. Ezért a holland Tinbergen Intézet-féle, vagy az ahhoz hasonló skót közgazdasági doktori program (*Scottish Graduate Programme in Economics, SGPE*) megoldását tartanánk követendő példának. Vagyis javaslatunk lényege az, hogy a magyar (állami) egyetemek közgazdasági doktori képzéseit egy egységes *konzorcium* keretében kellene összefogni, közös, egységes tananyaggal az első két évben (az egyes tárgyak rotációs alapon, esetleg intenzív módon lennének megtartva a részt vevő oktatási intézmények helyszínein), majd pedig közös, egységes témavezet-

téssel, disszertációs követelményrendszerrel és egységes védésekkel. Így könnyebben lehetne külföldi oktatókat meghívni, és a képzést esetleg még külföldön is hirdetni, propagálni. Meggyőződésünk, hogy ez a forma nagyban hozzájárulhatna a színvonal növekedéséhez, mert például olyan magyar és nem magyar intézmények és kutatók is csatlakozhatnának a konzorciumhoz, amelyek, illetve akik érdemi kutatást végeznek, de a doktori képzés eddig nem hasznosította tapasztalataikat. És természetesen így sokkal könnyebben lehetne esetleges szponzorokat találni, az oktatási szférán kívüli erőforrásokat bevonni a doktori képzésbe. Ez a megközelítés nem feltétlenül követeli meg, hogy az oklevél kiadása is közös legyen (bár természetesen ez lenne a legjobb megoldás), kiindulásképpen az is elfogadható lenne, ha az adott akkreditált doktori iskola/egyetem adná ki az oklevelet, de ezen rajta szerepelne a konzorcium neve is. A megvalósítás történhet akár csak szűken véve a közgazdaságtan keretében, de akár három különválasztott képzési területtel (közgazdaságtan, pénzügytan és üzleti tudományok) közösen is. Ez alapvetően a jelenlegi jogi keretek között is megvalósítható, hiszen az ilyen jellegű szabad társulást semmi sem tiltja.

Az alábbiakban tételesen is áttekintjük, hogy ez a rendszer hogyan oldaná meg a hazai rendszerben általunk érzékelt problémákat; illetve mely pontokon lenne szükség további változtatásokra, finomításokra.

1. *Az egységes szakmai alapok hiánya.* A koordinált, magas színvonalú, egyben kellően széles kurzuskínálat mindenképpen megteremti a lehetőségét a megfelelő alapok megszerzésének.

2. *Kevés a nemzetközi szintet elérő-megközelítő, de legalábbis ilyen célú kutatás.* A nemzetközi aspirációjú kutatásokban jártas témavezetői „pool” létrehozása enyhíthet a megfelelő iránymutatás, tanácsadás hiányán.

3. *Magas a doktori fokozattal végzett diákok száma* (lásd Györffy [2013]). Ezen a problémán a javaslat önmagában még nem segít. Az egyes alterületek (közgazdaságtan, pénzügy, üzleti tudományok) szétválasztása, a magasabb követelmények, a hangsúlyosabbá váló kutatói karrierpálya azonban együttesen segíthet a kereslet és kínálat társadalmilag is optimális egyensúlyának a megtalálásában.

4. *Túlterheltség a doktori tanulmányok alatt.* A konzorciális rendszerbe könnyebb lehet külső erőforrásokat bevonni: akár támogatott ösztöndíjak, akár részmunkaidős kutatási asszisztensi pozíciók, szakmai gyakorlatok formájában. Mindez realisabbá tenné, hogy a diákoknak ne kelljen közben főállásban dolgozniuk. A színvonal és a követelmények emelkedése szintén korlátozná a külső munkavégzés lehetőségét – és egyúttal emelheti a fokozat piaci értékét is, aminek eredményeképpen a diákok szívesebben „fektetnek be” a doktori tanulmányaikba.

5. *Az oktatás nyelve.* A közös kurzusok, témavezetés, nemzetközi vendégek bevonása együttesen hatékonyabbá teheti a kétnyelvűséget: megjelenhet a komoly szintű angol szakmaiság, miközben megmarad a lehetőség a magyar szaknyelv továbbélésére és fejlődésére is.

6. *A képzés kimenete.* A nemzetközi publikációkban, az érdeklődés homlokterében álló kérdések ismeretében, illetve felismerésében jártas témavezetői kör, alkalmi látogatók bevonása (például nemzetközi tekintélyeket felvonultató diákműhelyekben) kellő iránymutatást adhat a kutatási fázisban. A konzorcium mindezeket a követelményeket

akár formalizálhatja is. Ezek adaptálása az egyes doktori iskolák döntése maradhatna: lehetőség nyílna arra, hogy a hallgató a konzorciumnak csak a kurzusrészében vegyen részt, ekkor persze a kiadott fokozat nem lenne konzorciumi.

7. *A képzés időtartama.* A javaslat önmagában nem ad időkeretet. Az érdemi kurzuskínálat, a kutatási követelmények és segítség, az erőforrások hatékonyabb felhasználása azonban megkönnyíti, hogy a megfelelő hosszúságú és intenzitású ráfordítás lehetségessé váljon.

Záró gondolatok

Véleményünk szerint a magyarországi közgazdaság-tudományi PhD-képzés kétségtelenül megújításra szorul. Az angolszász képzési rendszernek olyan előnyei vannak, amelyek miatt a világ számos országában veszik át a rendszer egészét vagy legfontosabb elemeit. Több kisebb országban a vezető PhD-programok az általunk bemutatotthoz hasonló konzorciumot hoztak létre az elaprózottság kezelésére. Sokat tanulhatunk ezekből a példákból, és – a magyarországi viszonyokhoz megfelelően alkalmazva – sok intézményi megoldást mi is átvehetünk. Meggyőződésünk, hogy a magyar rendszer sikeres megújításának kulcsa a legjobb nemzetközi gyakorlat megértése és adaptációja.

Hivatkozások

- BLANCHARD, O. J. [2009]: The State of Macro. Annual Review of Economics, Vol. 1. No. 1. 209–228. o.
- COLANDER, D. [2009]: Economics Is the ‘Just Right’ Liberal-Arts Major. The Chronicle of Higher Education, március 6.
- CSABA LÁSZLÓ [2013]: Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. Közgazdasági Szemle, 60. évf. 1. sz. 47–63. o.
- ERICSSON, K. A.–KRAMPE, R. TH.–TESCH-ROMER, C. [1993]: The Role of Deliberate Practice in the Acquisition of Expert Performance. Psychological Review, Vol. 100. No. 3. 363–406. o.
- FOURCADE, M. [2006]: The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics. American Journal of Sociology, Vol. 112. No. 1. 145–194. o.
- GLADWELL, M. [2008]: Outliers. Little, Brown and Company; magyarul: Kivételesek. A siker másik oldala. HVG Kiadói Rt., Budapest, 2009.
- GYÖRFFY DÓRA [2013]: Közgazdaság-tudományi doktori iskolák Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 60. évf. 1. sz. 90–97. o.
- SIEGFRIED, J. J. [2012]: Two Decades of Trends in Undergraduate Economics Degrees, 1991–2011. Journal of Economic Education, Vol. 43. No. 3. 334–338. o.